

- SZATHMÁRI ISTVÁN – VÁRKONYI IMRE szerk. 1979. A szövegten a kutatásban és az oktatásban. MNyTK. 154. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1999a. Leíró magyar szövegten. Osiris Kiadó, Bp.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1999b. Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezésének elemzéséhez. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Officina Textologica 3. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TAVASZI HAJNAL 1994. Petőfi S. János, Jelentést rendelni a szöveghez. Beszélgetés a szövegten professzorával. Korunk 5: 21–4.
- THOMKA BEÁTA szerk. 1982. Tanulmányok / Studije. Szövegelmélet. 15. füzet. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1998. Explicitég és koreferencia. In: PETŐFI S. JÁNOS szerk., Koreferáló elemek – koreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Officina Textologica 2. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 223–37.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. A magyar nyelv szövegtena. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY, GÁBOR 2011. Coherence and Discourse relations. In: HÖLKER–MARELLO eds. 173–82.
- TÓTH SZERGEJ 2011. Nyelv, kép, hatalom. Alkalmazott nyelvészeti mesterfüzetek 4. Szegedi Egyetemi Kiadó – JGYF Kiadó, Szeged.
- VASS LÁSZLÓ szerk. 1994. Magister emeritus 1993. JGYF Kiadó, Szeged.
- VITACOLONNA, LUCIANO 2011a. Selective Bibliography of János Sándor Petőfi Works. In: KERTÉSZ Hg. 177–91.
- VITACOLONNA, LUCIANO 2011b. Interpretazione esplicativa semietico-testologica di un testo poetico. In: HÖLKER–MARELLO eds. 89–113.
- VOIGT VILMOS 1972. A folklór alkotások elemzése. Akadémiai Kiadó, Bp.
- ZUCZKOWSKI, A. – BONGELLI, R. – RICCONI, I. 2011. Proposizione costitutiva di mondo e indicatori linguistici percettivi e cognitivi nella lingua italiana. In: HÖLKER–MARELLO eds. 41–61.
- ZULOAGA, MARGARITA BORREGUERO 2011a. Die semiotische Textologie von János S. Petőfi: ein theoretischer Rahmen für die Analyse von Comic Strips. In: KERTÉSZ Hg. 99–162.
- ZULOAGA, MARGARITA BORREGUERO 2011b. El texto literario como eje de la reflexion textual. Primeras incursiones de János Sándor Petőfi en la teoria del testo (1961–1969). In: HÖLKER–MARELLO eds. 63–88.

BÉKÉSI IMRE

S Z E M L E

Németh T. Enikő és Bibok Károly szerk., The Role of Data at the Semantics – Pragmatics Interface [Az adatok szerepe a szemantika és a pragmatika határán]

De Gruyter Mouton, Berlin – New York, 2010. 426 lap

1. NÉMETH T. ENIKŐ és BIBOK KÁROLY szerkesztett könyve az adatok funkcionális státusával és természetével foglalkozik az ún. szemantikai-pragmatikai interfész, azaz a jelentéstan és a nyelvészeti pragmatika funkcionális együttműködésének egymással érintkező, kölcsönhatásban levő területein. A vaskos könyvet alapos szerkesztői bevezető

tanulmány (1–22) indítja, mely elővezeti a nyelvi adatszerűség fogalmát, funkcionális és empirikus státusát és természetét, az adatvétele megbízhatóságának jellegét és tényezőit, validitását, valamint kapcsolatát a nyelvi evidenciával. Hivatkozva a nyelvi adatok fogalmának és státusának KERTÉSZ és RÁKOSI (2008) kutatásai nyomán értelmezett metateoretikus alapú felfogására, a plauzibilis alapú adatvétele szükségszerűségére, arra, hogy az evidencia olyan állításnak tartható, mely funkcionálisan képes egy adott elméleti modell plauzibilitását biztosítani más modellekkel szemben, hangsúlyozzák az intuitív alapú experimentáció és a valóságosan empirikus alapú, így a korpusznyelvészeti adatvétele és adatértelmezés szükséges összevetését, szemantikai és pragmatikai komplexitásának feltárását. Csak ilyen alapú összevetéssel biztosítható az adat és a nyelvi evidencia értelmezésének validitása. Véleményük szerint a különféle forrásokból származó adatokat komplementernek kell tekinteni. Vonatkozik ez a korpuszadatokra is, melyek szemantikai és pragmatikai, kontextuális interpretációt igényelnek (4). Megítélésem szerint a szerkesztők szemlélete felveti az összevető korpusznyelvészeti elemzés szükségességét, azaz azt, hogy az adatvétele és elemzés megbízhatóságának alapfeltétele, hogy több (általános és a regionális nyelvezet szövegvariánsait reprezentáló) korpuszból merítve hajtsunk végre összevető vizsgálatot.

A szerkesztők a nyelvi evidencia három tématerületéből válogattak össze szaktanulmányokat. Ennek alapján könyvük a következő fő részekből áll: a referencialitás kérdésköre, a skaláris implikaturák vizsgálata, a lexikális kifejezések, konstrukciók és megnyilatkozások pragmatikai vizsgálata. A könyv tíz tanulmányáról bevezetőjükben a szerkesztők részletes, szinte recenzió értékű ismertetést adnak.

2. A referencialitás kutatásával foglalkozó első rész első tanulmányának (25–56) szerzője MALECZKI MÁRTA, aki fejezetében az egzisztenciális mondatokban kifejezett határozottság vizsgálatával foglalkozik három tanulmányforrás eredményeinek kritikai értékelésével. A három közül kettő korpusz alapú: BEAVER–FRANCEZ–LEVINSON (2006), valamint WARD–BIRNER (1995). Előbbi alapvetően szintaktikai és szemantikai megközelítésű statisztikai elemzésekre alapozott, utóbbi pragmatikai orientáltságú, intuitív alapú megfigyelésekre támaszkodik. A harmadik kritikailag vizsgált tanulmány szerzője KEENAN (2003), aki formális szemantikai eszközökkel vizsgálja, hogy szemantikai vagy pragmatikai jellegű-e a határozottsági effektus az angolban, s az előbbi dominanciája mellett törpalcát. MALECZKI magyar példaanyagon vizsgálja a határozottsági effektust. Megállapítása szerint a magyarban az egzisztenciális mondatok azonosítása nem morfoszintaktikai alapon, hanem szemantikailag történik, ami KEENAN meglátásait látszik igazolni. Kár, hogy argumentációja a magyar nyelvre vonatkozóan rövid, nem épül a „Magyar Nemzeti Szövegtár” korpuszából kiemelt példák és anyanyelvű alanyokkal történő intuitív bázisú vizsgálat eredményeinek összevetésére.

3. VECSEY ZOLTÁN fejezete (57–94) a mozgó indexikálisok szemantikájával és pragmatikájával foglalkozik, melyben a szerző az ún. tiszta indexikális kifejezések kontextusváltásainak tanulmányozására koncentrálna. Figyelmének középpontjában az ún. fixációs tézis tárgyalása áll, annak vizsgálata, hogy az indexikális kifejezések denotációját a mondat szintű operátorok aktuális kontextusa és mozgata hogyan és milyen mértékben befolyásolhatja. Az adati státusra vonatkozóan fontos megállapítást tesz tanulmányának 81.

oldalán: kiemeli, hogy az adat a kutatás folyamatának adott fázisában adódik argumentatív szerepénél fogva, s hogy ugyanez vonatkozik az empirikus alapú tényekre is. Kár, hogy érvelését csekély számú példaelemzéssel illusztrálja, s ezek sem diskurzus bázisúak. Megjegyzem azt is, hogy az indexikális kifejezések státusának vizsgálata során a szerző nem támaszkodott PERRY (2000) úttörő státusú tanulmányára a téma szempontjából releváns ún. a diskurzusban nem artikulált, azaz reprezentálatlanul maradó konstituensekkel („unarticulated constituents”) kapcsolatban.

4. Az első rész harmadik tanulmánya a demonstratívumok és az egyedi tárgyakra, illetve tárgyak tulajdonságaira történő referálás kontrasztív összevető vizsgálata THOSTEIN FRETHEIM szerzőségével (95–121). KING (2001) példaelemzéseit tanulmányozva FRETHEIM rámutat arra, hogy a komplex demonstratív konstrukciók a befogadó interpretálásában referenciális és nem-referenciális használattal egyaránt rendelkezhetnek. A konstrukciók dekódolása során az interpretáló a beszélői intenció szemantikai bázisát azonosítva a relevanciaelméletből jól ismert ellipsis és/vagy szabad gazdagítás eszköztárával értelmezi a demonstratív szerkezetek funkcionálását. A szerző megfigyelései korpusz-alapú adatok (angol és norvég nyelvű szövegeket tartalmazó fordítói korpusz használatával) és anyanyelvi informánsok intuitív megítélésének összevető kontrollvizsgálatára alapozottak. Hiányolom a korpusz-alapú adatok statisztikai validitásának kimutatását az összevető vizsgálat során.

5. A könyvnek a skaláris implikatúrák kutatásával foglalkozó második egységében első fejezetként NAPOLEON KATSOS és RICHARD BREHENY tanulmányát olvashatjuk (125–59), melyben a szerzők kísérletes anyagot mutatnak be és javaslatokat tesznek a skaláris kifejezések és konstrukciók, valamint a számnevek és szerkezeteik jelentését és interpretálását illetően. Összehasonlításokat tesznek a tárgyalt konstrukciók gyermeknyelvi és felnőtt nyelvi elsajátítására vonatkozóan erős versus alul-informatív, vagyis tényszerű és lexikálisan tompított mondatok értelmezésére irányuló példavizsgálatokkal. Kísérleteik eredményei meggyőzően mutatnak rá a skaláris és számnévi kifejezések implikatív feldolgozásában a gyermek- és felnőtt nyelvi perspektivikus eltérésekre.

6. REINHARD BLUTNER tanulmánya (161–204) a kísérletes pragmatika egyik legizgalmasabb területével, a nyelvi fosszilizáció és konvencionalizáció pragmatikai szemszögű értelmezésével foglalkozik, az optimalitás elmélet modelljének eszköztárát alkalmazva. Újdonsága, hogy nem csupán az experimentális pragmatika tradicionálisan megszokott befogadói szemszögű vizsgálatára alapoz, hanem éppolyan súllyal koncentrálna a produktív folyamatok leírására is. A szerző rámutat arra, hogy a pragmatikai töltetű konverzációs implikatúrák rögzödhetnek, befagyhatnak a tudásreprezentáció szemantikai oldalán, azaz a fosszilizáció effektusa a szemantika és a pragmatika interfész határán történik. Hangsúlyozottan tárgyalja a vizsgált jelenséget a radikális pragmatika három szintjén: a logikai forma vagy szemantikai reprezentáció szintjén az alulspecifikált jelentés vizsgálatával, az alulspecifikált reprezentációt gazdagító mechanizmusok szerepének azonosításával, melyek outputját a propozicionális tartalom képezi, végül pedig az implikatúrák szintjének tanulmányozásával, felhívva a figyelmet az utóbbi kategória gradációs természetére. Értékes oldalát képezi a vizsgálatnak az egyéni és a kulturális bázisú fosszilizáció elkülönítése.

7. A könyvnek a lexikális kifejezésekkel, konstrukciókkal és a megnyilatkozásokkal foglalkozó harmadik tematikai egysége a tanulmányok mintegy felét teszi ki, öt tételt tartalmaz. Közöttük az első NAGY C. KATALIN munkája (207–59), a történeti szemantika és pragmatika vizsgálati körébe tartozóan a katalán nyelvben kognitív funkcionális keretben vizsgálja a helyváltoztatást kifejező *anar* („megy”) + infinitívus konstrukció alakulásának folyamatát, összevetve azt a spanyol nyelv hasonló folyamataival. A vizsgálat rámutat a nyelv szemantikai és pragmatikai komponensének funkcionális érintkezésére, interfész viszonyára, a grammatikalizálódó kifejezés szemantikai szerkezetében végbemenő reorganizációs folyamatok jellegére, egyúttal értelmezve az ún. szűk és tág kontextus fogalmát és viszonyát, utóbbiban utalva az enciklopédikus ismeretek szerepére. Különös értéke a vizsgálatnak az, hogy korpusz alapú.

8. A hetedik fejezetben (261–304) BIBOK KÁROLY magyar nyelvi példaanyag elemzésén keresztül vizsgálja három, alternációkat mutató igeosztály, a mozgást jelentő, a hangkibocsátást kifejező, és a helyzetet kifejező igék kiválasztott példányainak viselkedését, megkísérelve különválasztani lexikális és konstrukciós tényezőik skópuszát, argumentumszerkezetük reprezentációját. Vizsgálatának célja a lexikális-konstrukciós megközelítés kiterjeszhetőségének bemutatása a lexikális pragmatika irányába. A szerző tanulmányának nívója az a megállapítás, hogy a konstrukciókban adott circumstansok nincsenek benne az ige alapjelentésében, s emiatt nem is lehetnek azok argumentumai. „Minden egyes konstrukcióban az ige jelentése fuzionál a konstrukció jelentésével”¹ (271). Tanulmányában a szerző részletesen elemzi a fúzió megvalósulásának tényét és tényezőit. Ezzel kapcsolatban jegyzem meg, hogy a fillmore-i keretfogalom, a langackeri háttér, valamint a lakoffi idealizált kognitív modell fogalma és skópusza nem azonos, ezért ezeknek a fogalmaknak hatókörét tisztán el kell különíteni egymástól (271). Elemzéseiben BIBOK helyesen állapítja meg, hogy a lexikális egység konstrukcionális fuzionálásából következően (abból adódóan, hogy az igék a lexikonban aluspecifikáltak) tartalmasabb jelentés-reprezentációkat kell bevezetni az igék számára. Az aluspecifikált igejelentéshez az igehez járuló bővítmény teszi hozzá konstrukcionálisan a fogalmi keretalapú jelentést (277).

9. A könyv harmadik egységének következő tanulmányában (305–48) NÉMETH T. ENIKŐ az igék implicit direkt tárgyi argumentumai lexikai-szemantikai faktorainak vizsgálatával foglalkozik. Célja annak leírása, hogy miként befolyásolják a szelekciós megszorítások, a lexikális sztereotípiák, a tárgyak prototípusos szerkezete, valamint a határozott vs. nem határozott igeragozás az igék előfordulását implicit, azaz a felszínen kifejezetlenül maradt tárgyi argumentumokkal a magyarban. BIBOK előző fejezetében rögzítettekhez (2010: 277) hasonlóan ő is hangsúlyozza, hogy a nyelv lexikon komponensében az igék jelentése aluspecifikált. Az ige és az implicit argumentumok együttes megjelenése az enciklopédikusan és pragmatikailag gazdag általános jelentésből származik; perspektivizáció vetítheti ki az argumentum explicit kifejeződését. A megjelenítetlenül maradó implicit argumentum háttér-információt képez a lexikális szemantikai reprezentációban, benne rejlik az ige jelentésében (320–1). Nézetem szerint az implicit argumentum jelentésében nem enciklopédikus alapú, hanem csupán funkcionális jegyként („default

¹ „In each construction, the meaning of the verb is fused with that of the construction.”

value”) van jelen az ilyen igékben. NÉMETH T. szűk szemantikai osztályokhoz tartozó igék konstrukcióit tárgyalja tanulmányának 328. oldalán. Véleményem szerint vizsgálni kellene ezekben az osztályokban a prototípus kiválasztódásának kritériumait és módját, tárgyalni kellene a tőle való távolság mérhetőségének jellegét, az osztály tartalmi határait. Az így adódó jegyeken keresztül lenne célszerű vizsgálni az implicit argumentumok jelentéses és szintaktikai kritériumait. Hasznos oldalát képezi az elemzésnek, hogy az adatok részben a „Magyar Nemzeti Szövegtár”-ból származnak, azaz korpusz alapúak. Ugyanakkor megjegyzem, hogy az eredmények validitásának fokozása céljából hasznos lenne a korpuszból nyert adatok összevető vizsgálata. Kritikai megjegyzéseim ellenére ezt a tanulmányt tartom a kötet központi témája, a szemantika és a pragmatika interfész viszonyának szempontjából a harmadik tematikai egység egyik legizgalmasabb, és legalaposabban kidolgozott fejezetének.

10. A negyedik tanulmányban (349–80) MICHAEL HAUGH annak vizsgálatával foglalkozik, hogy milyen módon orientálják magukat a konverzáció interakciójában a beszélő felek, nem csupán a szemantikailag reprezentált, hanem a pragmatikailag implikált tartalom nyomon követésében. Két vagy több beszélőtől származó diskurzusminták elemzésével tanulmányozza a partnerek által közösen megkonstruált szintaktikai egységek reprezentációját, kifejezetten a kiegészítés és a kiterjesztés ko-konstrukciós típusainak vizsgálatával. A diskurzuselemzés során rámutat a pragmatikai bázisú ko-konstrukció alapvető tényezőire: a világismeret, a közös tudás, a szociokulturális ismeretek, a folyamatos pragmatikai inferenciák szerepére. Példaelemzéseiből hiányolom a releváns szakirodalom egyik legjelentősebb teoretikusának, az amerikai kognitív pszichológus HERBERT H. CLARK „Using Language” [A nyelvhasználat] c. könyvére (1996) hivatkozó megállapításokat. HAUGH tanulmányát emellett is az interakciós pragmatika egyik alpművének tartom.

11. A sorozat utolsó, ötödik tanulmánya NEMESI ATTILA LÁSZLÓ tollából származik (381–417), a hiperbolikus kifejezések produkciójára és értelmezésére vonatkozó adatgyűjtés metodikájával, mérési technikájával foglalkozik. A grice-i pragmatika elvei alapján vizsgálja a hiperbolikus kifejezések alkalmazásának módozatait a hétköznapi kommunikációban, módszeresen különválasztva a szemantikai és a pragmatikai jellegű tényezőket, a hiperbolikus kifejezésmód műfajbeli reprezentációjának sokféleségét. A szó szerinti, ún. literális jelentés helyett inkább a konvencionális jelentés funkcionálására koncentrálnak, kiemelve utóbbi dinamikusabb jellegét. Meglátása szerint a kommunikációban előbb a konvencionálisabb jelentést fogadjuk be, ezt követi a figuratív jelentés dekódolása. A prioritás vagy párhuzamosság kérdésének vizsgálata az egyik központi témáját képezi a mai nyelvészeti pragmatikai és kognitív pszichológiai szakirodalomnak, melynek sarkalatos tételei szerepelnek a tanulmány irodalomjegyzékében. A tanulmány bővelkedik korpusz-hivatkozásokban, ugyanakkor nem olvasható benne igazi, statisztikai kimutatásokkal alátámasztott korpuszalapú elemzés.

12. NÉMETH T. ENIKŐ és BIBOK KÁROLY szerkesztett kötete a De Gruyter Mouton kiadó pragmatikával foglalkozó könyvsorozatának 9. köteteként a szemantika és a pragmatika interfész viszonyának kutatása terén értékes, adatorientált tanulmányokat tartalmaz. Nyelvi példáinak változatossága tipológiai relevanciájú megállapítások tételére is

lehetőséget ad. Elolvasását nem csupán a nyelvészeti pragmatika iránt érdeklődő kutatók és oktatók, doktori programokban részt vevő hallgatók számára ajánlom, hanem azok számára is, akik a nyelvelmélet, az általános nyelvészet kurrens modelljeinek kutatásába és alkalmazásába kívánnak bepillantást nyerni.

A hivatkozott irodalom

- BEAVER, DAVID – FRANCEZ, ITAMAR – LEVINSON, DMITRY 2006. Bad Subject: (Non-)canonicity and NP Distribution in Existentials. In: GEORGALA, E. – HOWELL, J. szerk., *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory XV*. CLC Publications, Ithaca NY. 19–43.
- CLARK, HERBERT H. 1996. *Using Language*. Cambridge University Press, Cambridge.
- KEENAN, EDWARD 2003. The definiteness effect: semantics or pragmatics? *Natural Language Semantics* 11: 187–216.
- KERTÉSZ, ANDRÁS – RÁKOSI, CSILLA 2008. Daten und Evidenz in linguistischen Theorien: Ein Forschungsüberblick. In: UÓK szerk., *New Approaches to Linguistic Evidence: Pilot Studies*. Lang, Frankfurt am Main. 21–60.
- KING, JEFFREY C. 2001. *Complex Demonstratives: A Quantificational Account*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- PERRY, JOHN 2000. *The Problem of the Essential Indexical*. CSLI Publications, Stanford.
- WARD, GREGORY – BIRNER, BETTY 1995. Definiteness and the English existential. *Language* 71: 722–42.

ANDOR JÓZSEF

Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd szerk., *Konstrukció és jelentés* Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2012. 300 lap

1. Bevezetés. – Sokak számára talán meglepő és elsőre csak nehezen értelmezhető állítással indítja TOLCSVAI NAGY GÁBOR és TÁTRAI SZILÁRD a bevezetőjét: a kognitív nyelvészeti kutatásoknak köszönhetően a „nyelv tudományos visszahumanizálása” zajlik (5). De mit is jelent ez valójában? A kognitív nyelvészetben általánosan elfogadott, hogy a „gondolat” és az „elme” konceptualizása metaforákon keresztül valósul meg. A gondolatok lehetnek például ételek, amelyeket megemésztünk (pl. *megemészteni* a híreket), fizikai (azaz megmunkálásra váró) tárgyak (pl. *kidolgozni* egy gondolatot) vagy akár emberek (pl. *megszületik* egy gondolat). Az elmét is többféleképpen értelmezhetjük, lehet az egy tartály, amely gondolatainkat, emlékeinket tartalmazza (pl. *tele* van a feje gondolatokkal) vagy egy gép (pl. gyorsan *kapcsol*). Ezeket az alapmetaforákat a tudomány is gyakran felhasználja, hogy leírjon egy adott jelenséget a világban. Amikor egy tudományos elmélet a fogalmi rendszerünk mindennapos alapmetaforáinak kibővített változatait használja, akkor az elmélet „intuitívnek” és „természetesnek” hat (LAKOFF–JOHNSON 1980: 207). A kognitív tudomány is nagyrészt olyan metaforákkal dolgozik, amelyek részét képezik fogalmi rendszerünknek – pl. A GONDOLATOK TÁRGYAK, AZ ELME TARTÁLY vagy AZ ELME GÉP (i. h.). A 60-as évek kognitív forradalma azonban AZ ELME GÉP alapmetafora tovább-